

Nefarmakologické přístupy v péči o pacienty s Alzheimerovou nemocí - zooterapie

PhDr. Jiřina Lacinová

(psycholog - Domov pokojného stáří Kamenná- Charita Brno, Domov seniorů Věstonická, Brno, viceprezidentka Evropské společnosti pro zvířaty podporovanou terapii)

„Nemocnému na těle i na duchu pomáhá modlitba a zvíře.“

(mniši z kláštera v Yorku)

Vážení posluchači,

jsem polichocena, že mně bylo umožněno vystoupit na tomto odborném fóru s tématem, které já osobně považuji za velmi nosné z praktického hlediska, byť dosud ne tak teoreticky podchycené, jak jste ze svých oborů zvyklí. Před dvěma lety zde pí Dr.Sheardová při své přednášce o jiných nefarmakologických přístupech k pacientům s demencí zmínila, že zooterapie se sice léčebně praktikuje, ale bez valného odborného zázemí (omlouvám se, pokud necituji přesně, ale nějak tak jsem to pochopila). Proto bych ráda napravila tento postoj, který možná v lékařských kruzích ještě figuruje. Uznávám, že nejde o pole nijak do hloubky teoreticky zvládnuté. Jsou však (a to nejen zde) oblasti, které fungují, aniž je zatím umíme změřit či vysvětlit. C.G.Jung – nepochybně jeden z největších duchů 20.století- jednou na dotaz, jak to s těmi dosud neprobádanými psychickými efekty je, a co je tedy skutečnost, odpověděl: „Skutečnost je to, co působí“ (lépe v němčině – „Wirklichkeit ist, was wirkt“)...A že léčba podporovaná zvířaty skutečně působí, ví každý, kdo se jí zabývá, mohu to povrdit i já ze své mnohaleté praxe působení pomocí zvířat (od r.1993) na nejrůznější skupiny klientů. V současné době se ve své odborné praxi psychologa-pracujícího důchodce- zabývám seniory, v drtivé většině dementními.

Jak sami víte nejlépe, převažují demence Alzheimerova typu, kde ostatní terapie nijak zvlášť účinné nejsou. Proto je potřeba nasazovat všechny možnosti, které „působí“. A terapie za asistence zvířat skutečně působí, samozřejmě u vhodných klientů- tj.takových, kteří zvířata kdysi měli nebo k nim aspoň mají pozitivní vztah. Z toho vyplývá, že zde jako agens působí emoční složka (a ta, jak víme, má nejvyšší účinnost, především v oblasti mnestických funkcí). Tyto terapie jsou také – na rozdíl od většiny jiných- celkově velmi příjemné a zábavné, klienti se na ně většinou těší, a efekty jsou mnohdy zcela překvapující (např. pasivně ležící pacientka-seniorka, která po roce byla ochotna vstát z lůžka, aby mohla odvést oblíbeného psa do zahrady na procházku, nekomunikující geriatrický pacient, který začal mluvit na psa v návštěvním programu, a mnoho jiných popsanych případů). U dementních klientů je to mnohdy jediná cesta, jak navázat kontakt a rozvinout komunikaci. I klienti s AN mohou jejich prostřednictvím ochotněji cvičit své kognitivní, sociální i další funkce (jsou na to vyvinuty speciální pedagogické postupy). U nejtěžších stupňů demence se kognitivní efekty již zaznamenat také nedají, ale přesto mohou aspoň zvýšit kvalitu života klienta prostřednictvím libých pocitů při dotecích srsti a pozitivním chování psího koterapeuta. S pomocí psa se také daří mnohem snáze rehabilitovat ortopedická a jiná motorická postižení (viz např. instruktážní videokazeta a CD rakouské lékařky Dr.Reifbergerové).

Lepší efektivnost nežli u AN může být u vaskulárních demencí, neboť jsou exaktně prokázány pozitivní výsledky kontaktu se psem např. u hypertoniků (francouzské a americké výzkumy –Friedmannová, Corsonovi aj.). U Parkinsonovy nemoci jsou zase zaznamenány fyzioterapeutické posuny u metody tzv.“polohování“.

Abych podpořila své tvrzení, že dnes již nejde o nějakou formu „čundr-country-show“, jak je terapie zvířaty někdy mylně chápána, nýbrž že jde o obor odborně dlouhodobě a expanzivně rozvíjený, zařazuji malý historický exkurs:

Historický vývoj zooterapie + současný stav

Využívání zvířat pro nejrůznější druhy pomoci člověku je stejně staré jako domestikace .O prvenství v tomto ohledu soupeří pes a koza.

Společná historie vývoje psa coby lidského souputníka je časově datována dle různých pramenů značně odlišně (10-60 tis.let), nicméně nesporné je, že pes od samého začátku soužití s prehistorickým člověkem plnil kromě funkce pomocníka (hlídací, lovecký, pastevecký, dopravní) i funkci hygienickou a společenskou. Pro toto svědčí různé archeologické nálezy (např.společné pohřbívání).

V pozdějších, již historicky zachytitelných dějinných etapách , zaujímal zvířata různá výsadní postavení . Ve starověkých civilizacích (starý Egypt, Etiopie, Sumer, Assýrie, Babylon, Persie, Indie, civilizace Inků, inuitské kmeny, Řekové a Římané, Germáni, Skythové) se vyskytuje mnoho důkazů uctívání až zbožštění či společenského využívání

psů nebo koček. Ve středověku se uplatňuje především církevní vliv, vztahy ke zvířatům mají obojaký charakter. Starý Orient se mohl chlubit řadou záměrně vyšlechtěných psích plemen, využívaných výlučně pro společenské účely.

V těsném soužití se zvířaty, které byly podmínkou přežití v drsných přírodních podmínkách, člověk brzy zaznamenal i možnosti léčebného využívání zvířat. Poněvadž je přirozeně biofilní (teorie harvardského biologa E.O.Wilsona, který tvrdí, že lidské bytosti mají biologicky zakódovaný zájem o přírodu a jsou přitahovány ke všem jejím životním formám), od dávných dob využíval léčivou symbiózu se zvířaty různým způsobem. Odhlédneme-li od přímých forem fyzického působení (živočišné teplo, antiseptika ve slinách-dokáží vyléčit i úporné bércové vředy, apod.), je základním principem tohoto léčebného působení skutečnost, že živý organismus má jakožto bioenergetický zdroj schopnost probouzet samoléčitelé schopnosti jiného organismu. V případě člověka zde ještě působí psychologické účinky aktivace pozitivních citů, mechanismy antidepresivní a antistresové. (Toto se masívně uplatňuje hlavně až v současné době, kdy se lidé vzdálili bezprostřednímu kontaktu s přírodou a se zvířaty a vztah lidí ke zvířatům se mnohdy zúžil pouze na vztah konzumní. Tady nastupuje role „domácího mazlíčka“, suplující mnohé chybějící funkce v okleštěné oblasti sociální.)

I předtím však lidé záměrně uplatňovali léčebnou moc kontaktu se zvířaty (zooterapie) v mnoha zemích. Historicky zaznamenáno je terapeutické nasazování zvířecích pomocníků v řadě léčebných zařízení: v Belgii (Gheel) je známo od 8.-9.století (doplňková terapie zdravotně postižených), v Anglii od 18.stol. fungoval quakery založený ústav pro duševně nemocné (klinika York Retreat v Yorkshiru), kde pacienti obstarávali zahrádku a malá zvířata (králíci, drůbež). Před 200 lety doporučovali mniši z kláštera v Yorku , že „nemocnému na těle i na duchu pomáhá motlitba a zvíře“. V 19.stol. vzniklo v německém Bethelu centrum pro epileptiky, které od svého počátku využívalo léčebných sil zvířat (psi, kočky, ovce a kozy, později i ptáci a koně). Toto zařízení v moderní a rozšířené podobě funguje dodnes. Tyto první pokusy však byly bohužel zapomenuty nebo nedostatečně zdokumentovány.

První použití zvířat v nemocnicích v USA se podle dochovaných zpráv odehrálo v r.1919 – byli zde využíváni psi coby „kamarádi ke hrám“.

Modernější válečné dějiny také zaznamenaly využívání psů: v Napoleonově armádě vyhledávají předchůdci dnešních záchranářských psů raněné a pomáhají je zklidnit, od r.1942 byli v New Yorku psi nasazováni pro rehabilitaci válečných zranění letců .

Vědomosti a zkušenosti minulých generací musely být moderní vědou teprve znovuobjeveny.

V Evropě bylo r.1966 v Norsku založeno rehabilitační centrum pro zdravotně postižené – Beitostolen, kde se vedle fyzioterapie stali součástí léčebného režimu také psi a koně.

V Americe znamenal největší průlom r.1969, kdy byla zásluhou osobní zkušenosti amerického psychiatra Borise Levinsona s terapeutickým úspěchem psího „ko-terapeuta“ obrácena pozornost lékařské veřejnosti k této možnosti. Levinson stanovil r.1982 metodologické zásady nové vědní disciplíny – „pet-facilitated therapy“ – zvířaty podporované terapie (resp. její nadřazené disciplíny – vztah člověka a zvířete). Již začátkem 80.let min.stol. předložili veterinární lékaři z Pensylvánské university obsáhlou komentovanou bibliografii k tomuto tématu.

Koncem 60.let min.st. založili lékaři, psychologové, výzkumníci chování, psychoterapeuti a gerontologové ze Spojených států a Anglie společnost, provádějící další výzkumy lidsko-zvířecích vztahů. R.1980 uspořádala v Londýně kongres s tématem „Human/Companion Animal Bond“. Dnes má pobočky i v Austrálii, Francii a Rakousku a pořádá další mezinárodní symposia a vydává publikace.

R. 1992 vznikla mezinárodní asociace IAHAIO (International Association of Human-Animal Interaction Organisations), zabývající se oblastí výzkumu i praktické aplikace aktivit se zvířaty a konající každé 4 roky celosvětovou konferenci. ČR je jejím členem od r.1995 prostřednictvím národní asociace AOVZ (Asociace zastánců odpovědného vztahu k malým zvířatům).

O největší rozmach nového vědního odvětví se dále zasloužily USA, kde se objevuje řada výzkumníků a jejich prací: po Levinsonovi manželé Corsonovi, Friedmannová, Katcher, Lynch aj., praktická aplikace disciplíny se především formou tzv.návštěvního programu rozšiřuje do domovů důchodců, nemocnic a léčeben, dětských domovů, věznic, škol a psychiatrických zařízení .

Vědní disciplína nabývá i metodologicky ucelenou tvářnost v oblasti praktické aplikace – společnost Delta Society vypracovává metodologii a normy praxe, její dělení na AAA a AAT (vysvětlím níže) je celosvětově přijímáno.

V anglosaských zemích se rozšiřuje návštěvní program v psychiatrických zařízeních, pro osamělé a nemocné osoby, cvičí se servisní psi pro postižené.

V Kanadě se uplatňuje hlavně návštěvní program- garantem je St.John Ambulance v Torontu. (Měla jsem možnost zúčastnit se jejich semináře na Slovensku v r.1997). Zavádí se terapeutické ježdění (hipoterapie) do léčebných a pedagogických zařízení.. Také Německo se od 80.let připojuje k zavádění praktických i výzkumných aktivit . Nejvíce se uplatňuje terapeutické ježdění na koni, dále aktivity nebo terapie se psy. Podporu poskytují psychologové, psychiatři, neurochirurgové, teologové a pedagogové (de Smet, Piotrowski, Grimm, Teutsch, Bergler, Olbrich aj.). Vznikají různé spolky s praktickým zaměřením (Tiere helfen Menschen, Therapiehunde Deutschland, aj.). K rozvoji oboru se postupně připojují další evropské země: Anglie (Mc Comsky aj.), Švýcarsko (prof. Turner z Institutu K.Lorenze a president IAHAIO a řada spolků- např. Therapiehunde Schweiz), Rakousko (spolek Tiere als Therapie – Dr.Wittmann, Prof.Leibetseder. Dr.Reifbergerová, H.Widder,...), Dánsko, Holandsko, Česká republika (Prof.Matějček, Doc.Vojtěchovský, prof.Velemínský, Dr.Lacinová, Dr.Galajdová, Dr.Nerandžič aj.), Polsko (M.Czerwińska), Francie .

Ostatní země Evropy jsou však teprve v začátcích, i když zájem vzrůstá. Z hlediska praxe a sjednocení metodologie a norem je velmi přínosné, že vznikají zastřešující organizace - v ČR působila do r.2007 Canisterapeutická asociace, v Rakousku řídí dění celouzemní Tiere als Therapie, apod., pro Evropu několik let funguje ESAAT (European Society for Animal Assisted Therapy), která mj. zajišťuje a uděluje akreditace k vzdělávání a výcvikům. Terapeutické ježdění u nás zastřešuje Česká hipporehabilitační společnost, tento obor je akceptován Ministerstvem zdravotnictví ČR a částečně hrazen zdravotní pojišťovnou.

Vydávají se tématické publikace (Greiffenhagen, Olbrich, Bergler, Otterstedt, Leugner, Robinson, Galajdová, Nerandžič, monografie JU...), pořádají se odborné semináře, z nichž vycházejí sborníky (např. Vídeň, Č.Budějovice, dříve Brno...).

Výsledky všech těchto činností již prolínají do výzkumu lidského a zvířecího chování, všeobecné a speciální pedagogiky, psychologie, psychiatrie, sociologie, gerontologie a gerontopsychiatrie, výzkumu socializace, humánní a veterinární medicíny.

Vzniká a zaniká spousta praktikujících organizací, přibývá výzkumných prací, obor se rozšiřuje do všech typů škol, vznikají studijní programy, např. na vídeňské veterinární universitě, která si stanovila za cíl zavedení nové profese (zooterapeut) a tento studijní obor tam již skutečně funguje. U nás je obor v současnosti přednášen na Jihočeské universitě, Masarykově universitě, Karlově universitě (jen hippoterapie), tématická zadání pro studentské práce využívají i jiné školy, vč. středních.

Druhy zvířat, využívaných při asistovaných terapiích či aktivitách

Nejvíce využívaným zvířetem je pochopitelně pes (jde o smečkové zvíře s bohatým sociálním životem, pozitivně laděné, se srozumitelnou mimikou, výraznými emočními projevy, příjemné na dotek, a tvarově i barevně velmi variabilní pro různé typy využití, apod.), dále se využívají kočky, králíci, křečci aj. hlodavci, morčata, fretky, ptáčci, plazi, rybičky, různá hospodářská zvířata – ovce, kozy, husy atd. V zahraničí se výborně osvědčuje používání delfínů, lam, setkala jsem se i terapií býky (USA). Zvláštní kapitolu tvoří oblast kontaktu s koňmi a terapeutického ježdění, tzv. hippoterapie (u nás časově předcházela nasazení jiných zvířat), ta je však hodně specifická, odborně i finančně náročná, a pro terapii dementních seniorů prakticky nevyužitelná.

Typy zooterapie

návštěvní program (zvíře- resp. tým- za klientem)

docházka klienta za zvířetem (farmy apod.)

rezidentní forma (v zařízení, v rodině, servisní a asistenční psi)

Metody zooterapie

S postupnou profesionalizací canisterapie se v 80. letech 20. století z USA začaly rozlišovat dvě metody, jimiž byly aktivity za asistence zvířat a terapie za pomoci zvířat. Později k nim přibylo také vzdělávání za pomoci zvířat a krizová intervence za pomoci zvířat.

Na všech těchto aktivitách by měly fungovat pouze odborně vyškolené týmy s platným osvědčením a dalšími náležitostmi (veterinární dohled, pojištění atd.), nepřijatelné by mělo být nasazení laiků – byť s dobrými úmysly.

Animal Assisted Activities (AAA)

Aktivity za asistence zvířat se zpravidla uskutečňují v zařízeních formou návštěv, které realizuje proškolený pracovník se speciálně vybraným zvířetem. Jejich náplní jsou výchovné, odpočinkové, motivační nebo terapeutické činnosti s cílem zlepšit kvalitu života klienta. Výsledky AAA nejsou přímo měřitelné, ale jejich efekty prakticky zaznamatelné jsou. Mohou být vyjádřeny i pouze v pocitech radosti, štěstí, spokojenosti apod. Metody AAA se dělí na pasivní a interaktivní, přičemž kritériem tohoto dělení je způsob uplatnění zvířete.

Pasivní AAA

V prvním případě, tedy při AAA pasivní, uplatňuje zvíře vliv na klienty pouze svojí přítomností v jejich prostředí.

Jedná se např. o umístění klece s ptáčky či terária s morčaty v místnosti, kde se klienti scházejí k nějaké činnosti, zábavě, stravování apod. Zvířata sice nevykazují ve vztahu ke klientům žádnou aktivitu, ale navozují pohodové klima a přispívají k zlepšení psychického stavu klientů (byl například výzkumně změřen a potvrzen zklidňující vliv přítomnosti akvária s rybkami na pacienty v čekárně zubního lékaře). Přítomnost psa v jiném výzkumu eliminovala rovněž tenzní zvýšení tlaku při kognitivním výkonu (předcítání) – na rozdíl od opačného působení přítomnosti partnera zkoumané osoby. Podobných měření proběhla celá řada.

Interaktivní AAA

Ve druhém případě, při interaktivní AAA, se klienti dostávají do přímého kontaktu se zvířaty tím, že o ně pečují, komunikují s nimi, vnímají je mnohdy jako své přátele. Zvířata na ně zpětně reagují, tím se posiluje jejich vzájemná vazba a klienti pociťují potřebu pokračovat ve svých aktivitách. Jejich psychika je ve srovnání s AAA pasivní ještě více stimulována, což se pozitivně promítá do jejich celého života.

Interaktivní AAA se dále dělí na *rezidentní* a *návštěvní* typ.

Při rezidentním typu je zvíře nastálo umístěno v instituci, což ovšem vyžaduje určité podmínky, jejichž splnění někdy bývá obtížnější. Znamená to např. zajistit pro zvíře vhodný prostor a veterinární péči, nepřipustit, aby byly porušovány hygienické předpisy atd.

Při návštěvním typu AAA dochází odborník se svým zvířetem do zařízení v dohodnutých termínech . Takovéto návštěvy jsou většinou vnímány jako příjemné zpestření života v daném zařízení a představují událost, na kterou se klienti těší. Tím se efekt působení této metody ještě umocňuje. Na rozdíl od rezidentního typu je u typu návštěvního často využíván pes, který by se naopak pro rezidentní typ nehodil vzhledem ke své potřebě pravidelného režimu a úzkého vztahu s jedním pánem.

Animal Assisted Therapy (AAT)

Terapii pomocí zvířat provádí speciálně vyškolený profesionál. Jedná se o cílené zásahy, jimž se může buď posílit žádoucí nebo utlumit nežádoucí chování klienta. Cílem AAT je zlepšení somatických, kognitivních, emocionálních a sociálních funkcí jedince. Tato metoda se dá uplatňovat například při nácviku dovedností jako je mluvení nebo chůze, přičemž výsledky AAT lze měřit a objektivně pozorovat.

Významnou osobností, která se věnovala terapii pomocí zvířat při dlouhodobé péči o seniory s psychobehaviorálními problémy, byla N. Fossier-Varneyová. Ta použila u pacientů s diagnózami Alzheimerova nemoc, intolerance v chování, permanentní psychomotorické rozrušení, automutilace, agresivita, trvalý křik a hemiplegie jako návštěvní zvíře zlatého retrívra. Se svými klienty pracovala jednou týdně po 45 minut, a po 6 až 8 týdnech byly zaznamenány první náznaky jejich reakce. Postupně docházelo hlavně ke zlepšení komunikace s okolím, odstranění sebepoškozujících úmyslů, zvýšení pocitu bezpečí, zklidnění, snížení tendence ke stresovým stavům a důsledkem toho i k možnosti snížení medikace.

Dále se N. Fossier-Varneyová zabývala zkušenostmi pečovatelů s návštěvním psem v ústavu pro geriatrické dementní pacienty. Pes vyvolával kladnou odezvu u pečovatelů, kteří se každodenně starali o nemocné v institucích tohoto typu a jejichž práce byla velmi vyčerpávající. Pes zvýšil zájem o nové možnosti přístupu ke klientům. Působil jako významný zklidňující faktor, vyvolal uvědomění si důležitosti a možnosti nonverbální komunikace s nemocnými. Respondenti udávali obecně větší pocit radosti a uspokojení ze své práce, již začali sami lépe hodnotit po předchozích příznacích syndromu vyhoření.

Animal Assisted Education (AAE)

Mezi základní pojmy, které se užívají v oblasti canisterapie, bezesporu patří výuka s přispěním zvířat. Edukační činnost je zaměřena především na zvýšení mentální výkonnosti a sociálních dovedností klientů. Realizace této činnosti předpokládá spolupráci canisterapeutického týmu s týmem pedagogickým, a společné vymezení cílů, jež jsou stanoveny buď pro skupinu žáků či studentů nebo individuálně pro jedince se speciálními vzdělávacími potřebami, danými např. specifickými poruchami učení. Hlavním cílem pro všechny zúčastněné je vyvolání, event. zvýšení motivace k učení a k osobnostnímu rozvoji.

Animal Assisted Crisis Response (AACR)

Termínem animal assisted crisis response se označuje krizová intervence za asistence zvířete, zejména psa. Využívá se přirozeného kontaktu zvířete a člověka, jenž se ocitl v krizovém prostředí (např. přírodní katastrofy). Zaměření AACR je na zlepšení duševního a fyzického stavu jedince v této situaci, mnohdy předcházení kolapsu a panice (u nás je např. liberecká ELVA-Help takto zařazena do mezinárodní krizové pomocné sítě).

Léčebné využívání psa – canisterapie (Dog-Therapy, Hundetherapie, dogoterapija atd.)

„Není snad zvířete, které bychom znali lépe než psa, které bychom více milovali a kterému bychom více důvěřovali...Léčebné účinky života se psem nejsou objevem moderní psychologie, lidé je znají již tisíce let.“

(Dr. Nicholas J. Saunders)

Terminologie

Vznik termínu canisterapie se datuje do roku 1993. Jeho autorkou jsem se stala já, jelikož jsem v té době nastoupila mnohaletou nelehkou dráhu průkopnice a osvětové pracovnice v tomto oboru, a bylo potřeba pro první projekt vytvořit pojem, s nímž je možno operovat (byť jde o etymologický paskvil a v době svého vzniku měl sloužit pouze jako dočasný – bohužel jej dosud nenahradil žádný vhodnější, naopak se již rozšiřuje i do dalších zemí a jazyků...). Podobně tomu bylo i s termínem zooterapie (jinde Pet-Therapy, Animal-Therapy, animoterapie, apod.).

Termín canisterapie je ovšem užíván velmi široce. Canisterapií je nazývána i taková interakce mezi klienty a psy, která nesplňuje základní pravidla léčby, neboť jí chybí stanovení cílů, dokumentace, hodnocení a účast odborného pracovníka. Tyto nedostatky ztěžují uznání canisterapie jako léčebné metody.

Podle Dr.Galajdové (1999) se přesto název canisterapie vžil jako pojmenování způsobu terapie využívající pozitivního působení psa na zdraví člověka, přičemž pojem zdraví je zde myšlen přesně podle definice WHO jako stav psychické, fyzické a sociální pohody. Jedná se o speciální typ léčby, při níž je efektivně využívána etologie (chování) a fyziologie (vlastnosti, teplota, velikost, tvar, pohyb těla) psa. Obecně se považuje za základní princip léčebného využití psa probuzení samoléčitelských schopností člověka. K nim patří psychologické účinky antistresové, antidepresivní a aktivizace pozitivního myšlení v životě.

Kynoložka Tichá tvrdí, že je canisterapie uplatňována především jako pomocná psychoterapeutická metoda v situacích, kdy jiné metody selhávají anebo je nelze použít. Jedná se například o navazování kontaktu s klienty, kteří obtížně komunikují nebo při práci s tělesně, mentálně, emocionálně či jinak postiženými. Canisterapie působí pozitivně na psychosociální zdraví všech pacientů bez ohledu na věk. Je přitom zcela nezbytné, aby mezi psem a psovodem vznikl velmi úzký vztah a spolupráce. Základním předpokladem je poslušnost ze strany psa a jasné respektování autority psovoda. Ze strany psovoda je velmi důležitá znalost psa a důvěra k němu. Pes musí nejen projít běžným výcvikem a vhodnou výchovou, ale prodělat též speciální přípravu a úspěšně složit zkoušku pro zařazení do canisterapeutického týmu.

Významnou složkou léčivého působení psa je empatie, nepodmíněný respekt a láska, kterou dokáží zvířata projevit. Dotek s živým tvorem a nevědomé uspokojení těchto podvědomých potřeb napomáhá uvedení pacientů do žádoucího duševního rozpoložení. Další důležitou složkou je možnost pozorování a soustředění se na zvířata, což přináší rozptýlení a pomáhá odvádět pozornost od vlastní nemoci. Podle odborníků i zhoršující se zdravotní stav může být přítomností zvířete pozitivně ovlivněn, neboť vede k odhalení skrytých rezerv klienta i v nejtěžších situacích.

Formy canisterapie

Individuální canisterapie

Individuální forma canisterapie je zaměřena zejména na přímou práci canisterapeutického týmu (tento tvoří pes, jeho psovod, příp.další supervizní osoba, jedná-li se o AAT a psovod není sám odborníkem v oboru) s jedním klientem a na jeho rozvoj. Její výhoda spočívá v přizpůsobení se programu a v cíleném působení podle individuálních potřeb klienta. Je umožněn intenzivnější kontakt se psem a dochází k minimalizaci vnějších rušivých vlivů.

Skupinová canisterapie

U canisterapie skupinové je řízena vzájemná interakce klientů se psy zpravidla jednou osobou. Je důležité, aby byl zvolen vhodný poměr klientů a psů a při programu bylo pamatováno na všechny klienty a jejich zapojení do aktivit a kontaktu se psem. Výhodou je působení skupinových fenoménů (např. při odstraňování kynofobie apod.)

Návštěvní program

Návštěvní program se stal jednou z nejrozšířenějších forem canisterapie v České republice (ale i jinde). Probíhá nejčastěji v ústavních nebo školních zařízeních v pravidelných intervalech a na předem dohodnutém místě. Návštěvy se zpravidla uskutečňují jednou za týden nebo 14 dnů, aby nedocházelo k přetěžování psa. Je dobré, pokud do instituce dochází více canisterapeutických týmů, které se mohou např. v případě onemocnění psa nebo psovoda zastoupit. Z toho vyplývá i další výhoda, a to možnost výběru psa podle klientovy preference nebo sympatií. Někomu vyhovuje spíše temperamentnější pes, jiný ocení více plemeno klidné povahy. Pes může být dále volen podle velikosti, vzhledu, barvy srsti nebo jiných kritérií.

Rezidentní program

Rezidentním programem se rozumí převzetí psa natrvalo klientem, ať už v zařízení nebo jednotlivcem, který si přeje provozovat canisterapeutickou činnost. Takové zvíře se může nebo nemusí stát majetkem tohoto klienta či instituce.

Aby to fungovalo správně, je zapotřebí dodržet řadu zásad, které nejsou nijak snadné (jinak se mohou objevit i efekty negativní).

Mezi zařízeními, která u nás mají s rezidentním programem zkušenost, byť jen s minimálním efektem, je i Prácheňské sanatorium, provoz Loucký Mlýn (Alzheimercentrum). Zde kontakt s psíkem z útulku přinesl profit jen klientům s lehčí formou demence, ale objevil se sekundární efekt, a to, že pomohl odlehčit náročnou práci personálu, což se promítlo i do kontaktu s klienty (i toto je důležité hledisko).

Pobytový program

Jde o jednorázový nebo pravidelný pobyt klientů v prostředí, kde je provozována canisterapie nebo může být pobyt na canisterapii přímo zaměřený. Jedná se zejména o tábory, pobyty na ekofarmách nebo v jiných sídlech společností, které nabízejí canisterapeutické služby.

Canisterapeutické a kynologické akce

Těmito akcemi se míní jednorázové aktivity, opakované návštěvy v dlouhých, např. půlročních intervalech nebo cyklus několika setkání bez dlouhodobější návaznosti, určených pro širokou veřejnost nebo naopak pro uzavřený okruh klientů.

Canisterapeutický tým se může podílet na veřejných seminářích nebo přednáškách o canisterapii se zapojením zájemců z řad diváků. Škála těchto aktivit je velmi široká a plní nejrůznější funkce, ale metody a podmínky pro jejich provozování se ve skutečnosti neliší od pravidelných canisterapeutických činností.

Kombinované aktivity

Tyto činnosti se využívají pro zpestření náplně nebo pro efektivnější účinek canisterapie a je možné je kombinovat s dalšími formami zooterapie (hiporehabilitací, felinoterapií atd.), ale také s aromaterapií, arterterapií nebo muzikoterapií.

Canisterapeut spolupracuje s dalšími osobami s odpovídajícím odborným vzděláním a zkušenostmi s ostatními formami terapie.

Polohování

Jednou z novějších metod canisterapie je polohování (vzniklo v naší republice). Spočívá v těsné fyzické interakci mezi psem a klientem. Vlivem tělesného tepla psa, které je o jeden stupeň Celsia vyšší než tělesná teplota člověka, postupně dochází k prohřátí a uvolnění svalů klientů, což navozuje i uvolnění psychické, spojené s příjemnými pocity klidu a pohody. Spolu s tím se příznivě ovlivňují některé fyziologické funkce. Bylo zjištěno např. zmírnění salivace, zvýšení citlivosti, prohloubení dýchání synchronizací se psem apod.

Jde o formu fyzioterapie, při níž však navíc působí nejen tělesné teplo psa, nýbrž i předávání jeho bioenergie – byť zatím našimi přístroji nezměřitelné....Svědčí pro to vyšší efektivita použití psa při srovnání s prostým nahříváním termopolštáři, zaznamenávají to i senzibilové či léčitelé. S pomocí lékařů – ortopedů byl u nás vytvořen funkční systém podpůrné rehabilitace, který se nejvíce osvědčuje u dětí s kombinovanými vadami, ale někdy bývá využíván též v průběhu návštěv canisterapeuta v rodinách seniorů (zde jsou popsány prokazatelné a měřitelné pozitivní efekty např. u pacientů s parkinsonským syndromem). Někde (Blansko) je takto využívána i kočka (v kombinaci se psy).

(Tato metoda je skutečně českým specifikem, třebaže něco trochu podobného-ale mnohem primitivnějšího- představila na vídeňském sympoziu v r. 2004 pí Christina Schrack.)

Canisterapie a geriatric

Velmi důležitým oborem, kde se canisterapie využívá, je geriatric. Zvířata totiž mohou starým a často opuštěným lidem nabídnout hodnoty, jichž se jim mnohdy v životě nedostává. Patří k nim především láska, přátelství, pocit vzájemné potřeby a vzájemného respektování. Zatímco dříve byly zdrojem těchto hodnot mezilidské vztahy, ve stáří jsou to právě vztahy se zvířaty, nahrazující blízké osoby. Zvířecí „přítel“ (často pes) je vždy připraven uspokojit pánovu potřebu pomazlit se, vypovídat se z různých starostí a trápení, podělit se o drobné radosti. Dodává mu pocit jistoty a bezpečí. Na druhé straně tím, že vyžaduje sám pravidelnou péči, udržuje svého pána v aktivitě a podněcuje jej nepřímo ke komunikaci s jeho okolím, například v souvislosti s obstaráváním krmiva, zajištěním veterinární péče apod. Člověk je tak motivován překonávat sám sebe, aby jeho svěřenec nestrádal. O výběru vhodného zvířete rozhodují specifika daná druhem a závažností onemocnění, věkem klienta, prostředím, ve kterém bude soužití psa a klienta probíhat apod.

Pro cílené aktivity v pobytových zařízeních jsou vytvářeny publikace a metodické pokyny.

Na základě dosažených výsledků některých výzkumných a studentských prací z této sféry lze vyvodit následující **závěry**:

Canisterapii lze aktivně využít v rámci kognitivní rehabilitace.

U seniorů s demencí lze na bázi canisterapie uplatnit reminiscence.

Canisterapie může přispět ke zdokonalení sociálních dovedností, k nimž patří sebezpečí a komunikace.

Aktivizací osoby s demencí lze snížit výskyt (pod)večerních stavů zmatenosti a potulky.

U seniorů s demencí se dá uplatnit canisterapie jako aktivizační a motivační prostředek sloužící ke zlepšení jejich hybnosti a zvýšení výkonnosti.

Přínos canisterapie pro ošetrovatelský personál v rámci péče o seniory s demencí je ve snadnější spolupráci s nimi, figuruje i jako prevence syndromu vyhoření.

Výsledky řady výzkumných šetření přínos canisterapie pro seniory s demencí jednoznačně potvrdily, a to ve všech sledovaných oblastech. Po aplikaci metod založených na využití psů bylo u seniorů z výzkumných souborů zaznamenáno oživení paměti, zvýšení ochoty komunikovat s okolím, udržení dovedností v oblasti sebeobsluhy a uchování jemné a hrubé motoriky na stejné úrovni jako na začátku výzkumných šetření.

Závěr

Geriatrické ošetřovatelství se zabývá komplexním ošetřováním zdravých i nemocných starých lidí na všech úrovních zdravotní a sociální péče. Oproti minulým desetiletím se hledají nové cesty, jak geriatrickým klientům prospět a stále více se propaguje holistický, tedy celostní přístup. To znamená, že se jedinec chápe jako bytost bio-psycho-sociální a spirituální. Nelze pečovat pouze jen o jeho tělesnou schránku, je třeba usilovat i o to, aby byla zajištěna i jeho co největší duševní pohoda nebo aby nestrádal ani po stránce sociální.

Ošetřovatelská péče o staré osoby, které trpí demencí, má svá specifika, je třeba u nich zajistit vhodnou psychickou aktivizaci, zahrnující mimo jiné stimulování klientů ke komunikaci, a rovněž aktivizaci zaměřenou na nácvik sebeobslužných úkonů, nezbytných pro běžný život. A k tomuto účelu lze terapie a aktivity pomocí zvířat využít beze zbytku, jsou prokazatelně efektivní.

Je však nutno upozornit na jedno důležité *úskalí*, které se uplatňuje především v naší republice (jinde to funguje daleko přísněji):

Nepodařilo se vytvořit trvalý systém, který by zaručoval kvalitu a srovnatelnost nabízených služeb v oblasti zooterapeutických (především canisterapeutických) organizací. V r.2003 sice v Brně vznikla zastřešující organizace – Canisterapeutická asociace – CTA (sdružovala 22 praktikujících sdružení), kterou jsem vedla a jejíž náplní byla především snaha o vytvoření norem a pravidel, zajišťujících bezpečnost a odbornost nabízených služeb, a měla fungovat i jako jakási profesní komora, ta však po 3 a půlleté činnosti zanikla (díky neochotě respektovat pravidla a špatné spolupráci, především s pražskými organizacemi). Jejím největším úspěchem bylo to, že Ministerstvo zdravotnictví ČR uznalo canisterapii jakožto metodu podpůrné rehabilitace (což jí mohlo otevřít dveře do jinak hygieniky zapovězených zdravotnických prostor). Dále se stihl ustavit aspoň Etický kodex oboru a část povinného normativního a metodického minima. CTA bohužel nebyla až dosud nijak nahrazena, a není tedy u nás žádná supervizní složka, která by na zooterapeutickou praxi dohlížela. Momentálně nemá u nás nikdo právo udělovat akreditace a atesty. Jedinou výjimkou je třeboňské canisterapeutické sdružení Hafík, které si jakožto první v republice vyřídilo členství v evropské zastřešující organizaci ESAAT a má takto právo školit další organizace. Ostatní pracují stylem „sám sebe povolují, sám sebe zakazují“ (-jak zpívá Jarek Nohavica), a jejich osvědčení nemají větší cenu než cár papíru (v našem kraji např. takto čile funguje spolek CANTES, a produkuje řadu zcela neinstruovaných „canisterapeutů“; my jsme je v CTA nazývali „trdlo se psem“...). Kvalitně pracuje ještě liberecká ELVA-Help a vyškovská Piafa, z ostatních bych ručila jen za málokteré...

Takže k doporučení využívat zvířaty podporovaných terapií přidávám ještě varování – důvěřuj, ale prověřuj, ať tato nadějná metoda nepřináší více škody než užitku...

Možné zdroje v češtině (je jich ovšem daleko víc...):

Canisterapeutické centrum Zlín, *Canisterapeutické centrum Zlín* [online]. Zlín. c2008, [cit. 2009-04-21], Co je to Canisterapie. Dostupné z WWW: <<http://www.canisterapie-zlin.cz/canisterapie.php>>.

Canisterapie [online]. [cit. 4-3-2010]. Dostupné z WWW: <http://www.canisterapie.org>

canisterapie [online]. c. [cit. 4-3-2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.dappy.cz> >

ČERVONYJOVÁ, D., *Canisterapie v Domově pro seniory Chvalkov*. Bakalářská práce. České Budějovice: 2009. 49 s.

DVOŘÁKOVÁ, M., *Canisterapie u dětí s poruchami chování*. Diplomová práce. Brno: 2008. 71 s.

EISERTOVÁ, J., STAFFOVÁ, Z., *Současný stav canisterapie v České republice. Nová metoda sociálních služeb a její vývoj v ČR*. In Pravda o zooterapii . Sborník příspěvků z odborné konference. 2008.

EISERTOVÁ, J., *Aktivizační využití psů v rámci péče o seniory –bakalářská práce 2010*, ČB

GALAJDOVÁ, L., *Pes lékařem lidské duše aneb canisterapie*. Praha: Grada Publishing. 1999. 160 s., ISBN 80-7169-3; *Canisterapie*, Portál, 2011.

HOLMEROVÁ, I. et al., *Nefarmakologické přístupy v terapii Alzheimerovy demence*. [online]. [cit. 4-3-2010]. Dostupné z WWW:

[www.http://wolen.cz/pdfs/int/2005/20/08/.pdf](http://wolen.cz/pdfs/int/2005/20/08/.pdf)

KOCANDOVÁ, J., *Canisterapie praktikovaná v Českých Budějovicích*. Bakalářská práce. České Budějovice: 2007. 66 s.

Kolektiv autorů, *Povídání o canisterapii*. Vyškov: Sdružení pro pomoc zdravotně postiženým „PIAFA“. 2000. 48 s.

KOVALČÍKOVÁ, K., *Využití canisterapie v léčbě*. Sestra. 2010. roč. 20, č.2, s. 65-66. ISSN 1210-0404.

LELÁKOVÁ, D., *Práce s klienty s demencí ve specializovaném oddělení Domova pro seniory Kobylysy*. Bakalářská práce. České Budějovice. 2009. 99 s.

LACINOVÁ, J. et al. – *4 sborníky z Mezinárodních seminářů o zooterapiích*, Brno 2003-2006, časopisecké články

MAHELKA, B., *Problematika zooterapie na konferenci IAHAIO*, In Pravda o zooterapii. Sborník příspěvků ze dvou celostátních konferencí pořádaných dne 27. 11. 2001 v Hluboké nad Vltavou a dne 18. 12. 2002 v Ústavu sociální práce v Českých Budějovicích. 2002.

NERANDŽIČ, Z., *Animoterapie aneb Jak nás zvířata umí léčit*. Praha: Albatros. 2006. 160 s., ISBN 80-00-01809-8.

NOVOTNÁ, D., ZOURKOVÁ, M., Canisterapie aneb jak může pes léčit. In Pravda o zooterapii. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané dne 25.11.2003 v Hluboké nad Vltavou. Editor: Mojžíšová, A., Kalinová, V., České Budějovice. 2004. s. 30-34. ISBN 80-7040-675-5.

ODENDAAL, J., *Zvířata a naše mentální zdraví. Proč, co a jak.* Brázda. 2007. 173 s., ISBN 978-80-209-0356-3.

Pomocné tlapy o. p. s., *Pomocné tlapy o.p.s, sekce Canisterapie.* [online]. Praha. c2007, [cit. 2009-04-20]. Canisterapie aneb terapie pomocí psů. Dostupné z WWW: <<http://www.canisterapie.cz/index.htm>>.

SIEBENBÜRGEROVÁ, M., *Canisterapie a její využití v komplexní psychiatrické péči.* [online] [cit. 3-3-2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.dcmotol.cz/media/pdf/sbornik-zoo-2009.pdf>>.

VELEMÍNSKÝ, M. et al., *Zooterapie ve světle objektivních poznatků.* České Budějovice: Dona. 2007. 335 s., ISBN 978-80-7322-109-6.